

Kucsera Tamás Gergely

Művészetszociológia – a művészet szociológiája, a szociológia művészete

■ Szent Ágostont parafrázálva: Tehát mi a művészet-szociológia?

Ha senki nem kérdezi tőlem, akkor tudom. Ha azonban kérdezőnek kell megmagyaráznom, akkor nem tudom. Mégis nagy merészen állítom: tudom...

Mintegy – a teljesség igénye nélkül – katalógusba szedve megvizsgálható, hogy mit is tartanak a művészetszociológia tárgyterületének.

A művészetszociológia...

... szól a művészet társadalmi „funkcióiról”, miképpen „írja le” a művészet a szociális valóságot, vagy (hogya) „formálni” akar(jon)-e, esetleg „csak” irányt mutatni?

... a művészeti alkotások befogadásának társadalmi lehetőségeit is leír(hat)ja, a közönség „felkészültsége”, nagysága (réteg-, vagy tömegszerűsége), az intézmények (múzeumok, kiállítóterek, galériák, gyűjtemények, állami és nem állami művészeti formalizált egyesülések, szövetségek, akadémiák, a műkritika műhelyei, a művészé „válás”, a művészképzés formális és nem formális módjait biztosító szervezetek), a művészek presztízse, a mecénatúra (állami vagy nem állami, széles körű vagy szűk a támogatói/támogatotti kör) jellemzőit vizsgálva.

... magáról az alkotás létrejöttéről is szólhat: miért, illetve miképpen, továbbá milyen társadalmi „kódoltság” mellett jön létre az adott alkotás?

... kategóriákba sorol(hat)ja a művészetet: nemzeti művészeti (kulturális), vagy éppen nemzetközi, illetve egyetemes a művészeti érték/folyamat/jelenség/alkotás; népi, azaz népművészeti, vagy a polgári (urbanizált, technicizált) kultúrához köthető; független, vagy intézménytől, irányzattól, (kultur)politikától befolyásolt, előadó-, vagy alkotóművészeti...

... tárgyalhatja azt is, hogy független-e az alkotó kor-szellemtől, közízléstől, vagy anyagiaktól, a művészeti, vagy éppen a nem művészeti intézményektől. Elemezheti a művész megbecsültségét, helyzetét – maga választotta, vagy kényszerű kint- vagy bentlétét – az adott

emberi közösségben. Vizsgálhatja a művész származását, képzettségét, az ezekből következő társadalmi státuszát, megítéltségét (pl.: a művész, vagy éppen az adott művész értelmiségi-e vagy sem), s hogy mindez milyen hatással van művészi öndefiníciójára, önazonosulására, a társadalommal való kapcsolattartásának mikéntjére.

... sok esetben vizsgálja a művészeti képzés pedagógiai-társadalmi hatásait, illetve a művészképzés mint a művészek „utánpótlásának” intézményrendszerét.

... mindezen kérdéseket vizsgálhatja történeti, összehasonlító módon, vagy egy adott korszakban leíró jelleggel, azaz például a művészet fogalmának kialakulása (politikai, gazdasági stb. integráltsága, vagy relatív autonómiája, utóbbi esetben, ha van önálló „művészeti mező”, akkor annak milyen a struktúrája, hogyan működik, mily’ módon kapcsolódik más társadalmi területekhez), esetleg a művész-szerep társadalomtörténete – marginális-kiemelt-küldetéses, hivatásszerű, vagy életformaszerű stb. szerepek – felől; de minderről vizsgálódhat az egy adott kort, korszakot tekintve különböző kulturális jellemzőket magukénak tudó országok értékeinek komparatív összevetésével is.

... témáját a művészeti alkotások jelentésrétegei, valamint a közönség vagy a szakemberek értelmezési kompetenciája, továbbá a művésztszak ítélete, ezek egymásmellettsége, az esetlegesen egymásra hatások; mindezen túl az értelmezés-befogadás történetileg változó folyamatai-formái, az „ízlés”, az „értékesség”, az „élvezhetőség”, az „elérhetőség”, a „műalkotás”, a „társadalmi igény”, a „művészi termék”, a „giccs”, az „érthetőség” és „elvontság”, a „közvetítés”, a „kommunikáció”, az „észlelés”, az „értelmezés”, a „siker” fogalmi, ezek társadalmi beágyazottsága – mások mellett – is kapcsolódó vizsgálat tárgyát képezhetik.

... a gazdasági aspektusok vizsgálata során fókuszba állíthatja a műkereskedelem, a műgyűjtés kérdéskörét is, hogy egy-egy alkotás vagy egy-egy művész művész(et)i

jelenléte egymáshoz képest „helyettesítő, vagy kiegészítő termék”-e?...

... a technika, a tudomány és ipar kapcsolódását is vizsgálja a művészethez (az úgynevezett kultúripar, a sokszorosítás, a másolat, az eszközhasználat és a kapcsolódó tudás ismeretének, illetve elsajátíthatóságának fókuszba állítása mellett), különös tekintettel az elmúlt egy-kétszáz esztendő esetében.

... felvet(het)i a kérdést: a társadalmi rétegződés adta értelmezési közösségek, a virtuális és hagyományos terek egymásmellettsége, az intermedialitás jelenléte esetében beszélhetünk-e a művészetek rendszeréről, azaz (kapcsolódó – szemantikai, valamint logikai rendezettségű – definíciók útján) rendezhetjük-e a művészet(ek)et?

... eljárásait tekintve a társadalomtudományi eljárások kvalitatív és kvantitatív módszereit egyaránt alkalmazza.

... a művészeti ágak felől akár önálló részterületként is vizsgálódhat (illetve a különböző művészeti ágak eltérő formanyelve, valamint a befogadás során kialakuló hatásmechanizmusok miatt szükséges is ezen szétválás): zeneszociológia, irodalomszociológia, de erősen kapcsolódhat a művelődésszociológiához, az olvasásszociológiához (a hazai tudománytörténetet nézve kiemelendő a művészetpszichológiára gyakorolt tematizációs hatásuk: ki mit olvas, ki mikor megy színházba, moziba, koncertterembe, mit néz/hallgat ott meg...), de akár a szervezetszociológiához (a művészeti szervezetek típusai és ezek sajátosságai stb.) is. A szociológián túl a művészetpszichológia és a művészetpszichológia az alkotás és befogadás folyamatait vizsgálva sokszor kéz a kézben jár. Mindezeket túl a művészetpszichológia társtudományként létezik a művészetfilozófia és az esztétika mellett (már ha ez utóbbiakat tudományként fogjuk fel); egyes megközelítések viszont a művészettörténet segéd-tudományaként definiálják.

Mindezeket összegezve nem az a kérdés, hogy létezik-e a művészetpszichológia, hiszen az elmúlt több mint száz esztendő ezt a kérdést feleslegessé teszi (bár ezen írás problémacentrikussága okán kerülte szerzők citálását, elméleteik részletes bemutatását, néhány név nem zárójelesen ebben a zárójelben mutathatja, hogy a téma, a terület igenis „kurrens”: Hauser Arnold, Pierre Bourdieu, Niklas Luhmann, Howard S. Becker); létezése viszont szorososan egybeáll a szociológia mint tudomány fejlődéstörténetével, illetve működési köre számos szempontból nehezen elhatárolhatóvá teszi a társtudományoktól, transzdiszciplináris jellege miatt kutatási területének katalógusát összeírva úgy tűnik, mintha „csak” művészetpszichológiai téma kevés lenne.

A művészetpszichológia kettős terhe az, hogy szociológiaként nem tudja a társadalomra vonatkozó alapvető kérdést feltenni: Mi a társadalom (ezt a társadalomfilozófia teszi, teheti fel, teszi, teheti meg), hanem azt, illetve annak meghatározását adottnak veszi; illetve a művészetet sem tudja definiálni annak esztétikai, normatív mivolta felől (ha egyáltalán feltételezzük, hogy van esztétika, esztétikai...), hanem ilyen-olyan szociális fenoménként értelmezi.

Azaz a művészetpszichológia nem tudja megmondani, mi a művészet (mi is a mű), s fennáll ez a helyzet úgy és akkor, miközben a művészetpszichológiát művelők kijelentéseket tesznek a művészet kapcsán (mint társadalmi fenoménről: folyamatként, termékként, értéként, konstitutív erőként, sajátos piacként stb. vizsgálva azt). (Továbbá az sem elhanyagolható „művészetpszichológiai tény”, hogy a művészetpszichológiát művelők jelentős része nem képzett a művészettörténeti, esztétikai diszciplínákban, de „vonatkozó” kijelentéseket „hivatalból” tesz.)

A fentiek okán a „ki a művész?” kérdést sem tudja megválaszolni: koronként, kultúrkörönként leírja a változást a művészi módon (eredménnyel) munkálkodó mesterembertől az elkülönült hivatáson, a tanulható-tanítható (esetlegesen végzettséghez kötött) foglalkozási kategóriákon át a zseni jelenléteig (kategóriánkívüliségéig, esetleges funkcionális diszfunkciójáig). A „ki a művész?” kérdésként másként szólva: hogy ki mondhatja meg a társadalmi szereplők közül, hogy ki a művész, ezzel sem jut messzebb a művészetpszichológia. A művészek (mikrotársadalmak)? Ekkor felmerül kérdésként az egyéni és csoportos különállás-együttműködés határhelyzete: hogyan tudja megmutatni magát és művészetét az egyéni, vagy a csoportosan alkotó, előadó művész, ha a mainstream – Arany Jánossal szólva: a fősodor – része marad (amely a befogadó művészeti közeget és a valamihez szokott-szoktatott közönséget is biztosítja-adja), hogyan és mikor, illetve mennyire válik, válhat, váljon önállóvá...

A végzettségről szóló oklevelet kiállító intézmények? A „papír nélkül” is zseniálisan alkotó, előadó művészek besorolása mint jogi, statisztikai, esetleg szervezeti kérdés...

A művésztársadalmi jogi körülírtságát adni tudó, az alkotás (előadás) szerzői jogi védelmére törekvő, a művészeti képzést, tevékenységet jelentős részben finanszírozó, ezzel a művészet/művész részbeni/teljes(?) autonómiáját biztosító állam? És ha már mindezt nem tudja, vagy nem akarja az állam biztosítani, mert piacosította az oktatást, illetve globalizált a kommunikációt, amelynek platformjain – tulajdonképpen ellenőrizetlenül – terjednek a művek...

A műtészek? Ehhez annyi is elég – az Arany-évforduló kapcsán, ami az anekdota csattanója –: „Gondolta a fene...”

A közvélemény? A művésznek nem feltétlenül releváns, különösen, ha ezzel oppozícióban határozza meg magát, mert éppen ezt akarja változtatni, eltörölni, küldetéses, vagy éppen anarchista beállítódása okán, de lehet „kivonult”, vagy éppen „arisztokratikus” is (ha megteheti), s mindez akkor sem releváns.

Esetleg ezekhez kapcsolódóan a médiumok? A technológiai tudás demokratizálódása okán a művészek is megteremthetik a maguk alternatív médiavilágát...

A piac (gyűjtők, befektetők, mecénások, tömegtársadalom és tömegkultúra esetében a széles értelemben vett kiskészvényesi közösség: a közönség, illetve az „ő” ízlése és vásárlási szokásai)? Ezeknek egyszerre úgysem lehet megfelelni...

A kiállítóhelyek, színházak, koncerttermek, hasonló egyebek, amelyek „teret adnak a művészetnek, a művészeknek”? Pont ezekből vonult ki a művészet és a művészek egy igen jelentős része...

A civil, vagy politikai aktorok, akik díjakat osztanak? Mi is a kompetenciájuk (?)... (persze ha pénzzel jár, jobban, akár jól is eshet!).

A művészetszociológia – az adott kutató érdeklődése, ízlése, a tudománytörténeti trend szerint – mindezeket, illetve ennél jóval többet is, megvizsgálta, megvizsgálja, megvizsgálhatja.

Sok – a témával foglalkozó – szerző túlhajtja „a művészet hat-e a társadalomra, vagy a társadalom a művészetre?” kérdést. A viszony dialektikusnak tűnik: vélhetően nincs az alkotás időbeliségétől, társadalmi beágyazottságától (ennek hiánya is egyfajta beágyazottság) független művészet, de az tekinthető művészetnek, ami az alkotás korszakán túli (vagy a korszakon belül egy másik kulturális közösséget jelentő) közönség számára is művészeti értéként létezik.

A szociológia az emberrel (mint társas, gondolkodó lényel) és közösségeivel foglalkozó – azt kutató, megérteni tudó – szellemi játék, csúnyán szólva: az emberrel foglalkozás tudományos igényű művészete; ennek részeként a művészetszociológia – amely a lehetséges témákból „mindent beenged, de semmit sem enged el” – élesen mutatja meg a szociológia határait, pontosabban szólva a korlátait. Teszi mindezt – akarva-akaratlan – azért, mert a művészeti alkotás folyamata, a művésszé válás (miért „akar” valaki művésszé lenni) és sokszor az ezen „státuszban maradás” az emberi létezés irracionális, vagy – kinek hogyan tetszik – aracionális részét mutatja

hangsúlyosan. Ez az a része az emberi létezésnek – amely mindannyiunkban benne van egyéni, páros, csoportos, nagyközösségi szinten egyaránt –, amely ellehetetleníti a szociológiának a szigorú tudományos – a szociológusnak pedig a társadalommérnöki – lehetőségét. Ezt mutatja be „művészi módon” a művészetszociológia, s ezért mindenképpen szükséges és hasznos is ennek a területnek, témának a „művelése”.

Heidegger ideillő mondata – záráskeppen és irányt mutatóan – rendezi a fenti esszéisztikus rendezetlenséget: „A tudomány csak akkor képes ismét, újból és újból elnyerni lényegi feladatát, ami nem az ismeretek gyűjtéséből és rendezéséből, hanem a természet és történelem igazsága egész terének állandóan újra és újra végrehajtható feltárásából áll, ha a metafizikából egzisztál.”

JEGYZET

- * HEIDEGGER, Martin: *Mi a metafizika?* = „Költőien lakozik az ember” – Válogatott írások. Ford. BACSÓ Béla, VAJDA Mihály, Bp., T-Twins, 1994, 31–32.